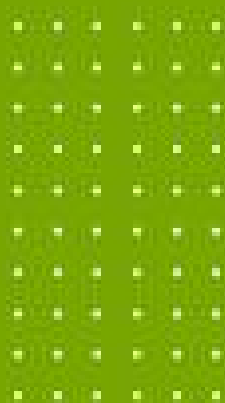

М. Ф. ГОНЧАРЕНКО
Л. М. ГОРБАЧ

СТАЛИЙ РОЗВИТОК:

сучасна парадигма,
реалії і перспективи

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕНОМЕНУ СТАЛОГО РОЗВИТКУ	6
1.1. Генезис дослідження сутності сталого розвитку	6
1.2. Сутність та основні ознаки сталого розвитку: взаємозв'язки та практична реалізація	27
1.3. Методологічні підходи до розробки показників сталого розвитку	57
1.4. Індикатори сталості у контексті соціально-економічного розвитку	73
РОЗДІЛ 2. НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО ОБГРУНТУВАННЯ КОНЦЕПЦІЙ РЕГІОНАЛЬНОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ	92
2.1. Еволюція наукових поглядів на теорії регіонального розвитку	92
2.2. Компаративний аналіз методологічних підходів до теорій регіонального економічного розвитку	107
2.3. Регіональний кластер як механізм формування інноваційного потенціалу та забезпечення сталого розвитку територій	121
2.4. Аналіз та оцінка індикаторів соціально-економічного розвитку регіонів ..	137
2.5. Багаторівневий аналіз соціально-економічного розвитку в регіонах України	148
РОЗДІЛ 3. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ І РЕГІОНАЛІЗАЦІЇ	163
3.1. Глобалізація економіки: основні підходи до вивчення	163
3.2. Глобалізаційні процеси в економіці: причини й оцінка їх наслідків	182
3.3. Глобальні проблеми людства та шляхи їх вирішення	202
3.4. Процеси регіоналізації у глобальному світі	235
РОЗДІЛ 4. СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТА ШЛЯХИ ЇХ РЕАЛІЗАЦІЇ	256
4.1. Формування основних стратегічних напрямів забезпечення сталого економічного розвитку	256
4.2. Інноваційне забезпечення переходу економіки до сталого економічного розвитку	276
4.3. «Зелена економіка» як нова парадигма збалансованого економічного розвитку	288
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	310
ДОДАТКИ	348

ПЕРЕДМОВА

Екстенсивний розвиток економіки став умовою техногенного напрямку розвитку суспільства, а відтак — призвів до збільшення антропогенного тиску на природу. Існуючі суперечності між людством і навколишнім середовищем не можуть вирішитися в межах домінуючої «раціональної» парадигми. Сучасний етап розвитку цивілізації та її взаємодія з навколишнім середовищем неминуче призводить до розробки нових теорій, концепцій чи моделей світового розвитку. Породження сучасною цивілізацією складних екологічних проблем та необхідність пошуку шляхів для їх вирішення призвело до появи концепції сталого розвитку. Вона викликана потребою в обмеженні безконтрольного зростання, а також неефективного споживання ресурсів. Ця концепція розвивається та підтримується провідними вченими, політиками, експертами, глобальними організаціями та науковою спільнотою загалом.

Результати дослідження, викладені у монографії, ґрунтуються на попередніх напрацюваннях зарубіжних та вітчизняних учених із еколого-економічних і соціальних проблем переходу до моделі сталого розвитку суспільства, зокрема: О. Балацького, І. Бистрякова, О. Білоруса, Л. Брауна, Г. Х. Брундтланд, Б. Буркинського, Т. Галушкіної, Б. Данилишина, С. Дорогунцова, В. Кравціва, В. Лаферті, Д. Л. Медоуз, Д. Х. Медоуз, Л. Мельника, С. Міщенко, О. Прокопенко, В. Трегобчука, Є. Хлобистова та інших.

Структура роботи обумовлюється послідовністю розв'язання завдань, що належать до сфери дослідження, включаючи: дослідження питань виникнення та становлення парадигми сталого розвитку, вивчення основних історичних аспектів виникнення та становлення концепції сталого розвитку, дослідження поглядів вітчизняних та зарубіжних учених на сутнісне наповнення концепції сталого розвитку, «зеленої» економіки, глобалізації та регіоналізації, а також важливих підходів до досягнення сталого розвитку в межах світової та національних економік.

У першому розділі монографії розглядаються теоретико-методологічні основи феномену сталого розвитку, розкриваються сутність, основні ознаки сталого розвитку. Особлива увага звертається на аналіз методологічних підходів щодо розробки показників сталого розвитку, а також обґрунтовується доцільність застосування індикаторів сталого розвитку з врахуванням світового досвіду. В результаті виявлено, що концепція сталого розвитку сформувалася як реакція у відповідь на загострення проблем екологічного, соціального та економічного характеру; світові та національні проблеми досягнення сталого розвитку необхідно вирішувати за допомогою усвідомлення проблематики та потреби у корекції моделі розвитку на мікро-, макро-, національному та міжнародному рівнях.

Другий розділ присвячений дослідженню концепцій регіонального економічного розвитку, зокрема здійснено компаративний аналіз методологічних підходів до теорій регіонального економічного розвитку, розглянуто проблеми регіональної кластеризації задля формування і реалізації інноваційного потенціалу

та забезпечення сталого розвитку територій, здійснено багаторівневий аналіз соціально-економічного розвитку регіонів, а також проведено аналіз і оцінку індикаторів соціально-економічного розвитку регіонів.

У третьому розділі монографії розглянуто концептуальні засади сталого розвитку в контексті глобалізації і регіоналізації. Викладено авторське бачення глобалізації в контексті сучасного наукового знання з врахуванням притаманних цьому процесу суперечностей. Розкривається сутність процесів глобалізації в економіці, їх позитивні і негативні сторони, прояви та наслідки. Акцентується увага на глобальних проблемах людства та обґрунтовуються шляхи їх вирішення. Розглядаються процеси регіоналізації, які притаманні розвитку сучасного світу і відбуваються поряд із процесами глобалізації.

Процеси глобалізації і регіоналізації, які відбуваються в нинішньому світі і набувають все більших темпів, визначають курс розвитку світової спільноти. Глобальна регіоналізація розглядається як феномен розвитку глобального світу та як нова форма структуризації глобального світу.

У четвертому розділі на основі проведеного дослідження, автори намагалися аргументовано обґрунтувати необхідність вироблення й реалізації політики сталого розвитку, яка має стати адекватною відповіддю на глобальні виклики сучасної цивілізації та важливою передумовою розробки і реалізації принципово нової «моделі майбутнього» для вирішення явних та прихованих проблем екологічного, економічного і соціального розвитку суспільства.

Проведений аналіз необхідності переходу людства до нової парадигми збалансованого економічного розвитку — «зеленої» економіки, на основі якого розкриваються її основні напрямки і перспективи розвитку, показані особливості і проблеми формування стратегій переходу цивілізації на траєкторію сталого економічного розвитку. Як говорив відомий фізик Денніс Габор: «Ми не можемо передбачити майбутнє, можемо лише придумати його...».

Автори не претендують на повне і всебічне висвітлення проблем, пов'язаних із парадигмою сталого економічного розвитку. Багато положень потребують подальших наукових розвідок, а окремі постулати — експериментальних перевірок, уточнень і доповнень.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕНОМЕНУ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

1.1. Генезис дослідження сутності сталого розвитку

Поступове усвідомлення людською цивілізацією загроз, які перешкоджають її існуванню, призводить до пошуку шляхів вирішення проблем природоохоронного, економічного і соціального характеру.

Ідея гармонізації взаємодії суспільства та природи належить академіку В. І. Вернадському і ґрунтовно викладена в ноосферній концепції [104]. В. І. Вернадський ще на початку ХХ ст зазначав, що епоха стихійного розвитку людства закінчується і змінюється епохою управління розвитком, при якому біосфера переходить у стан ноосфери — сфери взаємодії природи і суспільства, коли розумна людська діяльність повністю спрямована на покращення системи «суспільство-природа», а людина стає «основною геологоутворюючою силою планети», зміна природи «силою культурного людства» стає явищем геологічного масштабу.

Роботи В. І. Вернадського, пов'язані з розвитком біосфери, призвели до необхідності розгляду планетарного аспекту діяльності людства і визнання необхідності зміни способу його існування: «...людина своєю працею, свідомим управлінням суспільства і природою гармоніює їх взаємовідносини, не допускаючи зі сторони суспільства руйнівного впливу на природу» [82]. Вчений наголошував, що змінена техногенною діяльністю людства біосфера Землі перетворюється на ноосферу, тобто сферу розумного життя (розумної людської діяльності).

За сучасними уявленнями ноосфера — це сфера гармонійної взаємодії природи і суспільства, у межах якої розумна діяльність стає головним, вирішальним фактором розвитку біосферних процесів.

Вітчизняними та зарубіжними вченими встановлено, що земна біосфера, як природно-антропогенне утворення, складається із динамічної сукупності природних самостійно розвинених утворень (екосистем різних рівнів), здатних підтримувати такий екологічний баланс, який би забезпечував існування і розширене відтворення людини як генетично обумовленого біологічного виду, має обмежені можливості для забезпечення свого нормального функціонування і відтворення в умовах надзвичайної антропогенної дії.

У біосфері існують механізми саморегуляції і підтримки гомеостазу, і можливо, що вона вже функціонує з урахуванням необхідності компенсації негативного впливу людського суспільства. Передбачається, що зниження інтенсивності навантаження на навколишнє середовище покращить її стан, проте необхідно враховувати те, що зв'язок «дія-результат» є набагато складнішим.

Прискорений технологічний розвиток надав людині можливість управляти багатьма процесами у біосфері, але варто відзначити, що сучасні технології прискорюють її руйнування.

Обмеженість місткості земної біосфери зумовлює жорсткі межі для традиційних природомістких моделей розвитку людства. Людство вже на початку 70-их рр ХХ ст вийшло за межі місткості біосфери і, за оцінками М. Вакернагеля, для компенсації щорічно вилучених природних ресурсів планеті потрібно 1,5 року [63, с. 107; 235].

У подальшому концепцію ноосфери (сфери розуму) розвивали і досліджували багато вчених, результати яких сформувалися в концепцію сталого розвитку, яка з позицій глобалізації розглядається як сучасний підхід до концепції ноосферної еволюції людства.

Передумовами для вивчення сутності сталого збалансованого розвитку послужили проблеми, пов'язані з обмеженістю природних ресурсів Землі та межами економічного зростання, що перешкоджають розвитку глобальної системи і загрожують існуванню майбутніх поколінь [252].

Необхідність пошуку шляхів вирішення глобальних проблем призвела до появи й обґрунтування теорії сталого збалансованого розвитку. Ще у 1915 році Комісія з охорони навколишнього середовища Канади запропонувала одну з перших концепцій сталого розвитку, де розглядалася ідея раціонального використання природних ресурсів нинішніми поколіннями задля майбутніх. Учені-філософи відзначали, що інтенсивний технічний розвиток, бурхливе зростання виробництва і споживання призводять до негативних наслідків, серед яких на-самперед виокремлюється руйнування природного середовища, що може призвести в найближчому майбутньому до загибелі людства. У 1962 році резолюцією ООН прийнята концепція, спрямована на розумне поєднання інтересів охорони природи й економічного розвитку.

Ідеї сталого розвитку суспільства почали активно формуватися в 70-х рр ХХ ст, коли перед людством гостро постали екологічні і соціально-економічні проблеми, що загрожували життю нинішніх і майбутніх поколінь, зокрема:

- деградація навколишнього середовища (забруднення продуктів харчування хімікатами; знелісення, опустелювання, заболочування ґрунтів; забруднення поверхневих і підземних вод; зникнення видового різноманіття тварин і рослин; захворювання, генетичні відхилення, скорочення тривалості життя; поява кислотних дощів, скорочення озонового шару, глобальне потепління клімату й інші екологічні проблеми);
- використання низькоефективних ресурсоруйнівних технологій;
- диспропорції в умовах соціально-економічного розвитку між розвиненими країнами і країнами, що розвиваються;
- розширення масштабів бідності та зростання диференціації між бідними і багатими (продовольча криза і поширення голоду);
- виснаження і дефіцит мінерально-сировинних, енергетичних ресурсів та відсутність адекватних джерел їх заміни;
- зниження рівня народжуваності і тривалості життя у багатьох країнах;
- поширення тероризму;

- зростання безробіття і хаотична міграція населення;
- боротьба за ресурси: міждержавні і міжетнічні конфлікти [11, с. 54].

Варто зауважити, що у концепціях соціально-економічного формаційного прогресу К. Маркса [372], стадій економічного росту У. Ростоу [855], постіндустриального суспільства Д. Белла [42], функціонально-виробничих хвиль Е. Тоффлера [585], концепції хвильової економічної динаміки Н. Кондратьєва, основу якої складає визнання періодичної зміни базового глобального технологічного укладу [299], зустрічаються окремі постулати сталого розвитку.

Основні положення концепції сталого розвитку сформульовані в доповідях Римському клубу, міжнародних правових документах (рішеннях міжнародних конференцій, документах ООН тощо), у численних дослідженнях з екологічної економіки. Зазвичай під сталим розвитком розуміють збалансовану соціальну, економічну і природну взаємодію.

Перша інтегральна концепція сталого розвитку світової економіки представлена серією фундаментальних наукових доповідей учених різних галузей знань, виконаних на замовлення Римського клубу, в яких обґрунтовувалася необхідність переходу до нової парадигми глобального розвитку. За основну мету ставилося привернути увагу національних урядів провідних країн, світової спільноти до глобальних технологічних, соціально-економічних, етичних проблем людства, формування ідеології глобального гуманоцентризму: глобальності, соціальної справедливості, протидії будь-яким формам насилля [506].

Так, почалося формування нової концепції сталого розвитку — «sustainable development» — на противагу концепції зростання і стійкості.

Таким чином, основними передумовами формування концепції сталого розвитку в ХХ ст стали ноосферна концепція В. І. Вернадського та доповіді Римському клубу.

Римський клуб — міжнародна неурядова організація, що об'єднує видатних учених, громадських і політичних діячів та бізнесменів із понад 30 країн світу, небайдужих до перспектив розвитку людства. Зусилля членів Римського клубу спрямовані на вирішення актуальних проблем сучасності шляхом розробки нового напрямку в їх вивченні — глобального моделювання суспільного розвитку.

Римський клуб утворений італійським промисловцем, економістом і спеціалістом у галузі управління промисловістю, віце-президентом компанії FIAT Ауреліо Печчеї у 1968 р. як міжнародна неурядова організація, яка активно займається дослідженнями перспектив глобального розвитку і проголосила необхідність активного співробітництва у боротьбі із забрудненням навколишнього середовища.

Римський клуб формувався як незалежна експертна група для оцінки довгострокових наслідків існуючих проблем та перспектив розвитку людства, а також інтелектуального сприяння діяльності міжнародних організацій і національних урядів. Від початку до нього увійшло близько 30 експертів світового рівня, що представляли 10 країн. На сьогодні Римський клуб складається з близько 100 окремих членів; понад 30 національних та регіональних асоціацій; Міжнародного центру у Вінтертурі, Європейського центру підтримки у Відні та

фонду Римського клубу, який забезпечує можливість для великих індивідуальних донорів взяти участь у розробці та поширенні проектів Клубу.

Римський клуб прагне за своїм складом представляти своєрідний зріз сучасного прогресивного людства. Серед інших, членом Римського клубу був відомий міжнародний діяч українського походження Богдан Гаврилишин (1926-2016 рр).

Діяльність Клубу керується Генеральною Асамблеєю, яка обирає зі своїх членів невеликий Виконавчий комітет, який здійснює нагляд за діяльністю клубу. Зазвичай Римський клуб проводить одне пленарне засідання на рік. Решту часу він діє як неформальна спільнота людей, об'єднаних науковими інтересами, його члени намагаються підтримувати між собою постійні контакти і за необхідності зустрічаються, організовуючи щось на кшталт спеціальних вузьких дискусійних груп. Ці зустрічі зазвичай використовуються для обговорення найважливіших питань, які становлять загальний інтерес, і в них беруть участь експерти з різних світових проблем, видатні вчені та політичні діячі.

Основні цілі Римського клубу полягають у: виявленні найважливіших проблем, які визначатимуть майбутнє людства на основі комплексного та перспективного аналізу; оцінці альтернативних сценаріїв майбутнього; розробці практичних рішень виявлених проблем; стимулюванні суспільної дискусії; розробці ефективних заходів для поліпшення перспектив на майбутнє.

Римський клуб у своїй діяльності дотримується трьох основних принципів:

- глобальне бачення комплексних, масштабних світових проблем, які відображають дедалі зростаючу взаємозалежність країн у межах єдиної планетарної системи;
- міждисциплінарний підхід та розгляд сукупності актуальних проблем — політичних, економічних, соціальних, екологічних, технологічних, культурних і соціо-психологічних — в їхній взаємодії як частин єдиного цілого;
- вивчення довгострокових наслідків нинішніх проблем, а також політичних рішень і практичних заходів, які знаходяться в арсеналі сучасної політики — підхід, який не завжди можуть собі дозволити уряди, що зазвичай реагують переважно на поточні потреби недостатньо поінформованих виборців.

За майже 60 років своєї діяльності Римський клуб підготував 45 доповідей із широкого кола питань у контексті світової проблематики та майбутнього людства, більшість з яких отримала серйозний резонанс.

Представлені в доповідях Римського клубу результати робіт із проблем динаміки розвитку людства, інших глобальних проблем майбутнього та шляхів їх раціонального та гуманного вирішення, спрямовані на вивчення та кількісне прогнозування тенденцій розвитку системи «людина — суспільство — біосфера».

Екологічно обґрунтована концепція світового розвитку представлена роботами Д. Габора, Дж. Форрестера, М. Месаровича, Е. Пестеля, А. Печеї, Ю. Одуми, Д. Медоуз, Е. Ласло, Н. Тінбергена, Б. Шнайдера та ін.

У 70-ті рр ХХ ст за ініціативою Римського клубу видатними вченими світу підготовлені й обговорені наукові доповіді під загальною назвою «Труднощі людства» з проблем деградації екологічних систем, у яких обґрунтовується концепція неминучості «глобальної катастрофи» при збереженні існуючих тенденцій розвитку суспільства та необхідність призупинення технологічного прогресу.

су, росту виробництва матеріальних благ (так звана, теорія нульового росту) і чисельності нащадків. Ця ідея має багато прихильників, але викликає чимало заперечень. Постає питання про межі такого обмеження та можливість його прийняття як спільного з лімітуванням споживання.

Застосування Дж. Форрестером та Д. Медоуз методів системного аналізу довгострокових процесів та глобального моделювання світового розвитку на основі використання формалізованих методів і можливостей ЕОМ дозволило розрахувати можливі варіанти майбутнього розвитку цивілізації.

У проєкті американського інженера Дж. Форрестера, який застосував розроблену ним методик (теорію) системної динаміки до завдання моделювання світових проблем, зроблена спроба проаналізувати взаємодію трьох систем: демографічної, індустріальної та аграрної. Ним прогнозується, що при збереженні існуючих тенденцій зростання населення світу, розвитку промислового виробництва і, як наслідок, — експоненційного збільшення забруднення навколишнього середовища й виснаження природного потенціалу планети, настане «глобальна катастрофа» [738; 816].

Вченим при прогнозуванні вперше враховуються такі фактори як: граничні значення природних ресурсів та обмежені можливості природних екосистем поглинати і нейтралізувати шкідливі відходи людства.

Результати моделювання опубліковані в книзі «Світова динаміка» (World Dynamics, 1971), де показано, що подальше зростання виробництва і життєдіяльності людства, яке склалося до початку 70-х рр XX ст приблизно через 50 років (уже в 20-х рр XXI ст) призведе до екологічної катастрофи внаслідок різкого погіршення екологічного стану і негативної зміни клімату, а позитивні тенденції зростання зміняться на протилежні тенденції зниження якості життя людини внаслідок зростання дефіциту виробничого ресурсу через фізичну обмеженість ресурсів планети Земля [737]. За допомогою математичного моделювання Форрестером доведено, що енергетичні, сировинні і природні (рілля, питна вода) ресурси планети є природним і жорстким обмеженням для зростання якості життя людей і людства загалом.

Ці ідеї, які нині вважаються класичною науковою розробкою серед концепцій світового розвитку, отримали подальший розвиток у першій найзнаменитішій доповіді Римському клубу Д. Медоуза і його колег «Межі зростання» (*Limits to Growth*) [816] (березень 1972 р.), в якій зроблені розрахунки ґрунтуються на гіпотезі неможливості необмеженого росту в обмеженому і не відтворювальному середовищі.

Автори у дослідженні «Межі зростання» здійснили оцінку впливу негативних процесів на стан геопланетної економіки; складені сценарії розвитку людства в умовах загрози зміни клімату і вичерпання невідновних ресурсів [385]; розвитку світової системи і «довели, що екологічні проблеми та відсутність адекватних суспільних важелів регулювання світових і національних екологічних дій призведуть людство до екологічної катастрофи, різкого зниження обсягів виробництва та неконтрольованого падіння чисельності населення» [84, с. 39].

Авторський колектив доповіді «Межі зростання» (1972), застосовуючи методик Дж. Форрестера, розглядає п'ять глобальних факторів розвитку суспільс-

тва: швидке зростання чисельності населення, поширення голоду, прискорену індустріалізацію, погіршення стану навколишнього середовища, виснаження невідновних ресурсів.

Публікація першої доповіді Римського клубу «Межі зростання» щодо довгострокових наслідків глобальної тенденції зростання населення планети, промислового і сільськогосподарського виробництва, споживання природних ресурсів й забруднення довкілля отримала світовий резонанс, заклала основи сучасної концепції сталого розвитку. Доповідь була перекладена понад 30 мовами і видана загальним накладом понад 12 млн примірників.

Розроблені під час реалізації проекту 12 основних сценаріїв розвитку людства містили, окрім песимістичних, набір, так званих, «оптимальних (сталих) сценаріїв розвитку», назва яких стала поштовхом до формування терміну [815].

Таким чином, в одних дослідженнях майбутнього цивілізації переважають позиції соціального песимізму (Дж. Форрестер, Д. Медоуз, Р. Хейлбронер), в інших — «оптимізація» сучасної цивілізації (Е. Ласло, К. Фрімен, Е. Пестель).

Роботи Д. Форрестера і Д. Медоуза виявилися сенсацією і стали основою для активних досліджень щодо широкого поширення ідей сталого розвитку та аналізу наслідків швидкого зростання чисельності населення. Основною проблемою розвитку людства обґрунтовується проблема перенаселення Землі в найближчому майбутньому і зниження якості життя внаслідок наявності фізичних обмежень ресурсів і деградації природного середовища.

Відповідно до проведених досліджень, учені Д. Форрестер і Д. Медоуз дійшли до висновку, що існують фізичні межі росту, а збереження наявних тенденцій розвитку досягло критичних меж і призвело до виснаження природних ресурсів, значному забрудненню навколишнього середовища, надмірному росту населення і незабезпеченості його продовольством, а отже, необхідно радикально переглянути можливості задоволення існуючих потреб людини.

У першій доповіді Римському клубу Д. Медоуз акцентує увагу на стабілізації кількості населення на рівні 1972 р.; пропонує продовжувати нарощувати капітал до 1990 р., а потім стабілізувати його ріст; скоротити споживання ресурсів на душу населення до 1/8 рівня 1970 р. та зменшити інтенсивність забруднення навколишнього середовища у 4 рази порівняно з 1970 р. Такі заходи, на думку вченого, дозволять досягти глобальної рівноваги подолання цивілізаційного екологічного колапсу [14, с. 249].

У моделях Дж. Форрестера і Д. Медоуз [816] рекомендується (як вихід зі становища) законсервувати ріст населення планети, стабілізувати промислове виробництво і перейти від економічного росту до «глобальної динамічної рівноваги».

Теорія «меж зростання» стає першим глобальним осмисленням процесу споживання людства у взаємозв'язку з можливостями довкілля. Проаналізувавши результати й отримавши досить переконливі висновки про прийдешню катастрофу, кількісне зростання пропонувалося трансформувати в зростання якісне, через зміну моделі суспільного розвитку.

На основі проведеного аналізу балансу ресурсів у масштабах усієї планети пропонувалося знизити економічний ріст унаслідок виснаження ресурсного

потенціалу Землі й обмеженої здатності біосфери підтримувати стійкий стан. Різні варіанти моделі світової динаміки показували, що внаслідок вичерпання природних ресурсів, росту забруднення навколишнього середовища до середини ХХІ ст людство опиниться на межі загибелі внаслідок руйнівної дії на довкілля. Тому вченими пропонувався вихід із прогнозованої ситуації — це, так зване, «нульове зростання».

Представлена Римським клубом концепція цивілізаційного нульового зростання [848] викликала неоднозначну реакцію світового співтовариства. Багато фахівців, у тому числі частина членів самого Римського клубу, назвали концепцію «нульового зростання», розроблену у межах проекту «Межі зростання» «шкідливою і неадекватною» [819].

Більшість західних країн прийняли «нульову стратегію» як можливість цивілізованого вирішення соціально-екологічних суперечностей, у т. ч. щодо структури розвитку світової екологічної складової (екологізація економіки, створення національної системи охорони навколишнього середовища тощо). Однак, країни, що розвиваються в «нульовій стратегії», вбачають загрози національного соціально-економічного розвитку та ризику стагнації.

Вчені основну увагу приділили проблемі граничних можливостей використання ресурсів планети. Водночас, не досліджувалися найважливіші соціальні умови впливу на процеси досягнень науково-технічного прогресу та орієнтації споживання. Отримані результати щодо підтримки сталості зводилися до глобальної рівноваги, спосіб досягнення якої ґрунтувався на нульових темпах зростання населення та виробництва споживчих цінностей.

Принагідно зауважимо, що саме Римським клубом у свій час сформульована геополітична концепція «Північ-Південь», за якою конфлікт між промислово розвинутою Північчю і Півднем, розглядається як головна причина численних суперечностей і криз глобального масштабу. Тому учасники Римського клубу закликали до конвергенції держав, які належать до різних соціально-економічних систем.

У доповіді наведені прогнозні розрахунки розвитку світової системи та вперше доведено, що екологічні проблеми та відсутність адекватних суспільних важелів регулювання світових і національних екологічних дій призведуть людство до екологічної катастрофи, різкого зниження обсягів виробництва та неконтрольованого падіння чисельності населення.

Не дивлячись на певну обмеженість цієї теорії, вона стала відправною точкою глибшого розуміння взаємозв'язку стану навколишнього середовища й економічного розвитку, подальшого становлення концепції сталого розвитку, розробки нових, складніших моделей, пошуку нових інструментів управління подальшим розвитком світу.

У подальших наукових дослідженнях виділяються два напрями, результати яких стали фундаментом сучасного розуміння терміну «сталий розвиток» і формування найпоширеніших нині підходів до цієї концепції та побудованої на її основі політики. Це дослідження під егідою Римського клубу двох груп учених — під керівництвом Е. Пестеля, М. Месаровича та Я. Тінбергена, результати яких представлені в другій (1974 р.) і третій (1976 р.) доповідях Римському клубу.